ARKEOLOJİ, GEZİ, KÜLTÜR VE SANAT

ARKHE

OCAK - ŞUBAT-MART 2017 - SAYI: 1 - 15 TL

Eğlence ve Yaşam Arasında Bir Dünya: Gladyatörler

>Prof. Dr. Hüseyin Alanyalı İle Arkeoloji Ve Gladyatör Oyunları Üzerine

>Roma Dünyasında Gladyatörler

>Eski Romalı Yazarların Gözünden Gladyatör Dövüşleri

>Gladyatör Sınıfları Ve Mücadeleleri

>Stratonikeia Gladyatörleri

>Öğleden Sonra Ölüm: Efesli Gladyatör Palumbos

>Efsaneden Gerçeğe Kadın Gladyatörler

>Gladyatör Oyunları: Antik Çağda Pazarlama Ve Rekabetin İzleri

EDİTÖRDEN

Merhaba,
Sevgili Okurlar,

Bugün sizlerle tanışmamızın heyecanını ve mutluluğunu yaşıyoruz. *Arkhe Dergisi*, Arkeolojiye yeni bir soluk, yeni bir bakış açısı getireceğine inandığımız, Anadolu'nun Arkeolojisi'ni tanıtmayı ve sevdirmeyi amaçlayan bir oluşum. Sevgili okurlar bu yazıyı kaleme almadan önce derginin kuruluşu ya da karşılaşılan zorluklar üzerine uzun bir yazı yazmayı düşünüyordum. Ancak kısa bir fikir yürüttükten sonra bu düşünceyi hemen bir kenara bıraktım. Çünkü, önemli olan bu işi yapacağına inanan; genç, akademik bakış açısına sahip ve kendine inanan kişilerin varlığı ve bu kişilerin arkasında duran başka kişilerdi. Yani kafese giren yeni maymunu dövmek yerine kafesin nasıl bir şey olduğunu, nasıl bu kafesten çıkılabileceğini, daha da önemlisi nasıl dirayet gösterilebileceğini anlatan insanlar. Belki de tüm dünya tarihinde yaşanan ilkler; ilk ortaya çıkarılan nesne ya da düşünler bu insanların eseriydi. Umuyorum bu ilk sayı haklı bir başarıya imza atacak, adım attığımız bu ilk oluşumun devamı gelecektir.

2016 yılı gerçekten arkeoloji adına çok önemli çalışmaların yapıldığı bir yıl oldu. Bunların içerisinde yurt dışına kaçırılmış ya da bir şekilde yurt dışına taşınmış eserleri-

mize dair makale ve kitaplar toplumumuzda olumlu bir algı yaratmış, insanların bu konuya dikkatini çekmişti. Bu yazı vesilesi ile yurt dışına götürülmüş gladyatör temalı eserler üzerine de dikkat çekmek istiyorum. Bugün Efes, Knidos, Halikarnassos gibi antik kentlerden yurt dışına taşınmış pek çok gladyatör temalı stel, kandil, kabartma eserler bulunmaktadır. Bu sayı umuyorum ki gladyatörler konusuna dair pozitif bir algı oluşturacak ve bu eserlerin Anadolu Topraklarının Öz Varlığı olduğunu anımsatacaktır.

Dergi tema sayısı yukarıda kısaca değindiğim gibi Gladyatörler üzerine kaleme alınmış yazılardan oluşmaktadır. Sizlerin ilgiyle okuyacağına inandığım bu sayıda gladyatörler ve onların dünyasına dair önemli konular kaleme alınmıştır. Kültür Varlıklarının radikal gruplar tarafından acımasızca yok edildiği, pek çok kültür varlığının ait olduğu topraklardan kaçırıldığı, en önemli tarihi eserlerin define meraklıları tarafından tahrip edildiği günümüzde Anadolu Arkeolojisi'ne yapılacak en ufak bir katkı bizleri mutlu edecektir. ARKHE Dergisi de işte tam da bu amaç doğrultusunda karşınıza çıkıyor.

Yeniden buluşmayı dört gözle beklerken şimdilik Hoşçakalın...

Adem YURTSEVER
Eskişehir, Ocak 2017

İÇİNDEKİLER

5 Prof. Dr. Hüseyin Alanyalı İle Arkeoloji Ve Gladyatör Oyunları Üzerine Sohbetimiz

17 Roma Dünyasında Gladyatörler

31 Eski Romalı Yazarların Gözünden Gladyatör Dövüşleri

43 Gladyatör Sınıfları Ve Mücadeleleri

57 Stratonikeia Gladyatörleri

69 Öğleden Sonra Ölüm: Efesli Gladyatör Palumbos

75 Efsaneden Gerçeğe Kadın Gladyatörler

79 Gladyatör Oyunları: Antik Çağda Pazarlama Ve Rekabetin İzleri

ARKHE

İmtiyaz Sahibi
Cenevre Fikir Sanat

Genel Yayın Yönetmeni
Yazı İşleri Müdürü
Damla BAYAZİT
damlabyzt@gmail.com

Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı
Mürsel OKCU
mokcu@anadolu.edu.tr

Editör
Adem YURTSEVER
ayurtsever@anadolu.edu.tr

Grafik Tasarım
Emir TALİ

Danışma
Prof. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI
Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Teşekkür
Mehmet BEZDAN

Fotoğraf Editörü
Sare BAHÇE

Yazınsal ve Görsel Katkıda Bulunanlar
Prof. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI
Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT
Prof. Dr. Gülfidan BARIŞ
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜYÜKKOLANCI
Yrd. Doç. Dr. B. S. Alptekin ORANSAY
Arş. Gör. Adem YURTSEVER
Okt. Elif Burcu ÖZKAN
Fatma AYTEKİN
Damla BAYAZİT
Damra TÜRKER
Serkan ÇALKAR
Sihem DEMİRKOL

Side Arkeoloji Müzesi, Burdur Arkeoloji Müzesi,
Kültür Park İzmir Tarih ve Sanat Müzesi, Selçuk Efes Müzesi

Dergide yer alan makaleler ile ilgili tüm sorumluluk yazara aittir.

Roma Dünyasında Gladyatörler

ADEM YURTSEVER

"Dünyanın efendisi olan Romalılar, önemsiz bir iş yüzünden bir gladyatörü, tanrılar arasına kabul edilen imparatordan ya da burada hazır bulunan benden daha çok onurlandırıyor".
Suet., Caligula, XXXV.

MS 69-140 yılları arasında yaşamış Romalı tarihçi-yazar Suetonius imparator Caligula'nın yaşamını anlattığı eserinde gladyatörlere dair yukarıdaki dizeleri yazmıştır. Cümlelerinden Romalı olmanın kibri ve imparatorun kendisini ne derece önemli gördüğü anlaşılırken halkın gladyatör oyunlarına yaklaşımını da çok iyi özetler. Ölümle yaşam arasındaki ince bir çizgide yaşayan kölelerin, savaş suçlularının, kadınların, homoseksüellerin ya da cücelerin birbiri ile savaştığı gladyatör dövüşleri; şöhret peşinde olan zenginler, soylular ve izlemeye gelenler için sadece bir eğlenceyi mi yoksa içlerinde öldüremedikleri gizli vahşi duyguları mı gözler önüne koymaktaydı? Daha açık tabiri ile gladyatör oyunlarını bu kadar popüler yapan şey neydi? Eğer insan içindeki vahşi dürtüler bu popülaritenin sebebi ise yazarın şu sözlerine kulak vermemiz gerekiyor; *on bin yıl öncesinde yaşamış ve bugün yaşayan insan arasındaki tek fark eğitim görmesidir. Ama içlerindeki vahşi duygular bu eğitimle sadece görünüşte biraz yontulmuş oluyor, ne yazık ki öldürülemiyor.*

Bu sözler insan doğası içindeki vahşiliği bir bakıma yansıtıyor olmalıdır. Konuya başka bir açıdan yaklaşmak gerekirse günümüze ve günümüz ahlâk değerlerine bir göz atalım. Eğitim seviyesinin yükseldiği, ahlaki değerlerin çok fazla değiştiği ya da geliştiği, maddi olanakların arttığı ve kısmen de olsa kölelik sisteminin oldukça azaldığı bir 21. yüzyıl dünyasında tıpkı antik dünyada olduğu gibi bir "gladyatör oyunları" düzenlenmiş olsaydı izlemeye gider miydiniz? Bu soruya vereceğiniz cevap sizlerin ölüm oyununa merakınız ya da vahşeti kanıksamış olup olmadığınız ile ilgili gerçeği gösterecektir.

Dini Ritüelden Ölümcül Spora: Oyunların Ortaya Çıkışı

Gladyatör oyunlarının ilk kez nasıl, ne zaman, nerede, ne amaçla ortaya çıktığı konusu hala üzerinde çalışılan, kesin olmamakla birlikte genel bir kanıya varılmış bir konudur. İlk

"Kibyra (Burdur-Gölhisar) antik kentinden ele geçmiş MS 3. yüzyıla tarihlenen gladyatör frizi. Frizde provocator sınıfı gladyatörlerin mücadelesi resmedilmiştir. Soldan başlayarak; ilk sahnede yakın dövüş, ikinci sahnede sağ tarafta yer alan gladyatör ayak ve elleri ile rakibini alaşağı etmiş ve son sahnede ölümcül darbeyi vurmuştur. Kaybeden gladyatörün düşen miğferi ve kaybediş anı oldukça dramatik bir şekilde yansıtılmıştır.

gladyatör oyunlarının Etrüsk kökenli olduğu düşünülmekteydi. Özellikle, bir Etrüsk mezarı (Orta İtalya-Tarquinia) duvarları üzerindeki betimlemeler oyunların Etrüsk kökenli olduğunu düşündürmüş, ancak daha sonra yapılan araştırmalar bu teorinin gücünü azaltmıştır. Güney İtalya'daki Lucania ve Campania Bölgesi'nde MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen mezarlarda oldukça ilgi çekici duvar resimlerine rastlanmıştır. Bu resimlerde *cenaze oyunları* olarak isimlendirilen betimlemelere rastlanmıştır. Bu betimlemelerde araba yarışlarının yanı sıra kalkan, miğfer ve mızrakları ile karşılıklı dövüşen insanlar yer almaktadır. Mezarlarda bu betimlemelerin olması mezar sahibinin öldükten sonra yarışmalarla ve karşılıklı dövüşlerle onurlandırıldığını göstermektedir. Yunan vazolarında sıklıkla betimlenen Patroklos onuruna Akhilleus tarafından düzenlenen cenaze töreninde de araba yarışlarının düzenlendiği, on iki Troialı (Truva) çocuğun öldürüldüğü Homeros'un İlyada'sında anlatılmaktadır. Bu noktada ölünün çeşitli oyunlar ile onore edilmesi, ayrıca düşman, köle ya da esir kişilerin kurban edilmesi geleneğinin çok eskiye dayandığını söylemek gerekir.

İlk kez MÖ 4. yüzyılda bu tarz duvar resimlerinin görülmesi o dönemde yaşamış insanların cenaze ritüellerini farklı bir boyuta taşıdığını gösterir. Belki de akıtılan kanın ölünün ruhlar âlemine geçişini kolaylaştıracağına inanıldığını ya da zengin ailelerin bu tasvirler aracılığıyla ölen kişinin yanı sıra tüm aileyi/aile soyunu onurlandırdığı düşünülebilir. Betimlemelerdeki bir diğer önemli bilinmez karşılıklı dövüşen çiftlerin ölümüne mi dövüştüğü yoksa sonu ölümle bitmeyen bir gösteri mi sergilediklerdir. Bazı araştırmacılar özellikle soylu kesimin cenaze ritüellerinde insan kurban ettiğini, akıtılan insan kanının ölen kişinin ruhunun huzura kavuşmasında oldukça önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Zamanla gladyatör oyunlarının insan kurban etme geleneğinin yerini almış olabileceği, bu şekilde oldukça vahşi görülen doğrudan insan kurban etme eyleminin/geleneğinin bu şekilde önüne geçildiği düşünülmektedir. Oyunların başlamasındaki sebep her ne olursa olsun, şu bir gerçektir ki, cenaze ritüellerinden çıkmış bir gelenek Romalıların elinde ölüm sporuna dönüşmüştür.

Roma'da ilk gladyatör oyunu MÖ 264 yılında, *Forum Boarium* (Boğa Pazarı)'ında düzenlenir. Konsül Iunius Brutus Pera öldükten sonra, iki oğlu gladyatör oyunlarını babalarının cenaze töreninde sunar. Oyunların forumda düzenlenmiş olması halka açık olduğunu, dövüştürülen üç çift gladyatörün tut-

sak olması da oyunlarda daha çok köle ve tutsakların tercih edildiğini gösterir. Ayrıca halka açık olan bu gösteri ailenin prestiji ve toplum gözündeki itibarının yükseltilmesi anlamını da taşıyordu. Zamanla cenaze merasimleri için düzenlenen oyunlarda dövüştürülen gladyatör çiftlerinin sayısı artmıştır. MÖ 216 yılında ölen konsül Aemilius Lepidus'un oğulları Forum Romanum'da 22 çift, MÖ 200 yılında Marcus Valerius Laevinus'un cenaze töreninde 50, MÖ 174'te Titus Flaminus'un ölen babası için 74 çift gladyatör dövüştürdüğü bilinir.

MÖ 160 yılında yaşanan bir olay ise gladyatör oyunlarının artık ne denli popüler bir hale gelmeye başladığının en önemli kanıtıdır. Terentius'un kaleme aldığı ve oldukça beğenilen *Hecyra* komedisi oldukça ilgi çekmiş, ancak seyirciler oyun sırasında bir anda tiyatroyu terk ederek gladyatör dövüşlerini seyretmek için Forum Romanum'a koşmuştur. Çünkü birileri gladyatör oyunlarının başlayacağını haber vermiş, tiyatrodaki izleyiciler sanatsal bir gösteriyi kanlı bir şov için terk etmiştir.

Romalıların bu geleneği kimlerden aldığı kesin olarak bilinmemekle beraber gladyatör gösterilerinin zamanla ölü kültü kimliğinden sıyrıldığı anlaşılmaktadır. Fethedilen bölgelerden esir alınan halkların, Romalı vatandaşların gözleri önünde, birbiri ile ölümüne dövüştürülerek cezalandırılması belki de bu dönüşümün önemli unsurları arasındadır. Çünkü, savaş kazanan komutan bu sayede prestijini arttırmakta, reklamını yapmakta ve en önemlisi Romalı vatandaşların karşısına bir kahraman edasıyla çıkarak onları mutlu etmekteydi. Bu bir nevi düşmanın aşağılanması anlamı taşıyor, Roma'nın yenilmez gücünü gösteriyordu.

Caesar, MÖ 65 yılında babası için gladyatör oyunları düzenletmiş.

Politik dehasıyla öne çıkmış ve Roma Cumhuriyeti'ni monarşi rejimine sokmuş Caesar'ın yaşamından bir kesit ve devamında yaşananlar oldukça önemlidir. Caesar, MÖ 65 yılında babası için gladyatör oyunları düzenletmiş ve oyunlarda 640 gladyatör dövüştürmüştür. MÖ 46 yılında Forum Romanum'da gladyatör oyunları düzenleyen Caesar, sadece köleleri değil aynı zamanda asil bir Romalıyı da arenaya çıkartmıştır. Nihayetinde MÖ 42 yılında Romalılar kötü talihe yordukları bir dizi olay sonrasında kutsal bayramları olan ve *Cerealia*'da oynanan *Ludi Cereales*'in kutlama programına gladyatör oyunlarını eklemiş, bundan bir on yıl sonra da oyunlar için ilk defa Campus Martius'da bir amfi tiyatro yaptırılmıştır. Gladyatör oyunlarının düzenlenmesi için özel mekanların yaptırılması, sadece kölelerin değil Romalı vatandaşların da oyunlarda yer alması, zengin ve soyluların cenaze ritüelleri dışında oyunlar tertip etmeleri gladyatör oyunlarının MÖ 1. yüzyıl sonlarına doğru artık cenaze ritüelinin bir parçası olmaktan çıktığını, neredeyse tamamı ile politik bir araç haline geldiğini gösterir. Kısacası MÖ 1. yüzyılda oyunlar artık *bir cenaze ritüeli* değil ölümcül bir spordur.

Oyunların Yaygınlaşması Ve İmparatorlar

Gladyatör oyunları MS 1. yüzyılın başlarına gelindiğinde Romalıların ve Roma İmparatorluğu'nun en gözde oyunu olmuştu. Oyunlara ilgi o denli artmıştı ki artık gösteriler başa geçen imparatorların halkını memnun edebileceği ve halkına sunduğu bir *dorea* (hediye) olmuştu. Roma'nın ilk imparatoru sayılan tanrısal Augustus düzenlediği oyunları şu şekilde anlatır; *Kendi adıma üç kez, oğullarım ve torunlarım adına da beş kez gladyatör oyunları düzenledim. Bu oyunlar sırasında yaklaşık 10.000 adam birbiri ile ölümüne mücadele etti.* İmparator Augustus oyunlara gösterdiği ilgi ve aşırıya kaçan eğlence anlayışına rağmen bir yasa çıkartmış ve oyunlar için en fazla 120 gladyatörün dövüşmesine izin vermiştir. Bu yasa oldukça önemlidir çünkü ilk defa oyunlar imparatorun kontrolüne geçmiştir. Dahası oyunların 2-8 Aralık ve 19-23 Mart ayları içinde, özellikle Saturnalia Festivalleri (baharın gelişi için düzenlenen festival) içerisinde düzenlenmesini sağlamıştır. Böylece gösteriler Erken İmparatorluk Dönemi'nde belli bir takvime bağlanmıştır.

Augustus'un halefi Tiberius (MS 14-37) gladyatör oyunlarına çok fazla ilgi göstermemiştir. Hatta oyunları kısıtlamak için bazı kararlar almıştır. Augustus'un 120 olarak belirlediği gladyatör sayısını daha da aşağı çekmiştir. Ancak bu durum oyunlara ilgiyi hiç azaltmamıştır. Tacitus'un aktardığı yaşanmış tarihsel bir olay halkın oyunlara ne denli hasret kaldığını gözler önüne serer. Buna göre MS 27 yılında, Fidenae antik kentinde azat edilmiş bir köle olan Attilius izinsiz olarak tahta bir amfi tiyatroda gladyatör oyunları düzenler. Oyunların haberini alan kasaba içinden ve dışından binlerce kişi buraya gelir. Ahşap mimarinin güçsüz oluşu ve bu kadar insanı taşıyamaması sonucunda amfi tiyatro çökmüş, 50.000 kişi ölmüş ya da yaralanmıştır. Tiberius'un oyunlara ilgisizliği onun halk arasında itibarını azaltmış ve Romalıların ondan nefret etmesinin sebeplerinden birisi olmuştur.

Tiberius sonrasında başa geçen Caligula (MS 47-41) gladyatör oyunlarına yeniden şekil vermiş, gladyatör

çiftleri ile ilgili sınırlamayı kaldırmış, Roma'da ve pek çok eyalette oyunlar düzenletmiştir. İlk defa bir imparatorun gladyatör olarak sahneye çıkması yine Caligula Dönemi'ndedir. Caligula arenaya çok sevdiği ve desteklediği *thraex* tipinde çıkmış ve dövüşmüştür. Pek çok suçluyu ise arenalarda vahşi hayvanlara yem etmiştir. İmparator ile karşılaşan gladyatörlere kurşundan yapılmış silahların verilmesi bu oyunları imparatorun kolayca kazandığını anlamamız için yeterlidir.

İmparator Claudius (MS 41-54) ise oyunlarla ilgili bazı yasal değişikliklere gitmiştir. Buna göre *ludus*ların (gladyatör okulu) yetki ve görevleri *praetor*lardan (yargıç-yönetici sınıfından devlet görevlisi) alınmış ve *quaestor*lara (finansal işlemlerden sorumlu devlet görevlisi) verilmiştir. İmparator Nero (MS 54-68) gladyatör oyunlarına oldukça ilgi göstermiş, ilk defa oyunlara farklı bir format getirmiş ve kadınları arenada dövüştürmüştür. Nero'nun annesi onuruna düzenlettirdiği oyunlarda arenaya çıkartılan bu kadının Etiyopya'lı olduğu bilinmektedir ve bu kişi olasılıkla bir köleydi. Nero, Roma'nın en büyük ahşap amfi tiyatrosunu yaptırmış, ancak yapı MS 64 yılındaki büyük yangında yok olmuştur.

İmparator Vespasianus Dönemi'nde (MS 69-79) Roma'nın günümüze kalmış ve dünyanın en önemli mimari kalıntılarından birisi olan Colosseum (Kolezyum) yani bir diğer adıyla Flavianus Amphitiyatrosu'nun yapımına başlanır. İmparator Titus (MS 79-81) yapının inşası bittiğinde 50.000'den fazla kişinin katılımıyla oyunları izler. Bu tarihten itibaren gladyatör oyunları düzenleyen organizatörler seyirciyi çekmek, daha fazla kazanmak için her şeyi yapmış, yeni ve farklı pek çok gladyatör tipi ve oyun sahnelenmeye başlamıştır. Cüceler, kadınlar, suçlular, şan/şöhret peşindeki asiller, hayvan gösterileri (*venationes*) burada düzenlenir. Ölüm ve yaşam arasındaki ince çizgide pek çok insan ve imparatorun bizzat kendisi eğlenirken, arenada savaşan pek çok köle ve suçlu yaşamak için kan, gözyaşı ve acı dolu hayatını ya sonlandırmakta ya da kazandığı pek çok zafer sonucunda -hayatta kalabilirse- kendisine tahta bir kılıç (*rudis*) verilmesi ile özgürlüğüne kavuşmaktaydı. Daha da önemlisi belki de ölümünden sonra ruhunu huzura kavuşturacak bir mezara sahip olabiliyorlardı. Çünkü biliyoruz ki kendini oyunlarda kanıtlayamamış, zaferler kazanamamış, para biriktirememiş gladyatörler toplu halde gömülüyor ve bu gladyatörlerin mezarları dahi bilinmiyordu.

İmparator Traianus (MS 98-117) MS 107 yılında Colosseum'da dört aylık dönemler içinde 10.000 gladyatör dövüştürdü. İmparator Commodus (MS 180-192) *secutor* tipinde gladyatör olarak 735 kez dövüşmüş, öldürüldüğünde ise silahları satılmıştır. İmparator Caracalla (MS 211-217) gladyatör oyunlarına o denli düşkündü ki pek çok kişi onu ölümcül, çirkin ve kana susamış bir gladyatör olan Tarautas ismi ile çağırmıştı. Tüm bu örnek ve anlatımlar gladyatör oyunlarının politik amaçla, halkı uyutmak, yeni imparatorun benimsenmesi, yeni yasal düzenleme ve uygulamaların rahatlıkla yürürlüğe konulması gibi amaçlarla yaygınlaştırıldığını gösterir. Özellikle MS 2. yüzyıldan itibaren mozaikler, seramikler, camlar ve kabartma frizlerde betimlenen gladyatörler oyunların bu dönemde oldukça popüler olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Buna kanıt bir örnek; arenalarda uzun süre ölmemeyi başaran ve galibiyetlerini arttıran gladyatörlerin ölümsüz olduğuna inanılır, popüler gladyatörlerin terleri ve hatta kanları dahi fahiş fiyatlara satılırdı. Aynı zamanda zengin Romalı kadınların hatta imparatoriçelerin bile kaçamak aşk yaşadığı gladyatörlerin varlığı da bilinmektedir.

Tıpkı Antik Çağ'da olduğu gibi bahisçiler yine kazanıyor ya da kaybediyor.

Aslında yukarıda değinilen örnekler günümüz spor müsabakalarının uygulanışı ve halkın günlerce bir derbi maçını konuşması ile oldukça benzerdir. Toplumu uyutan bir afyon antikçağ için gladyatör oyunları iken günümüzde; futbol, basketbol ya da boğa güreşleri bunun yerini almıştır. Tıpkı Antik Çağ'da olduğu gibi bahisçiler yine kazanıyor ya da kaybediyor, ölen kişiler, eğer ünlü bir gladyatör değilse, toplu gömülüyor ya da nerede gömüldüğü belli olmaksızın yok ediliyordu.

Asi Bir Kahraman: Spartacus

Roma siyasal düzenine ve adaletsizliğine bir tepki, sömürülen insan emeğine ve yaşantısına karşı duruşun ismi bugün Spartacus (MÖ 109-71) olarak bilinir. O'nun yaşamı pek çok film, dizi ve romana konu olmuş ve günümüzde liderliğini yaptığı isyanın popülaritesi hala devam etmektedir. Spartacus ve liderliğindeki isyan (MÖ 73-71) üzerine bildiklerimiz antikçağ yazarları sayesindedir. MÖ 73 yılında Trakyalı Spartacus, Galialı Crixus ve Oenomaus, Capua'daki Lentulus Batiatus'un *editor*lüğünü -*editor*: oyunları imparator adına organize eden ve yöneten kişi- yaptığı okuldan kaçar. Crixus ve Oenomaus hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz, ancak Spartacus'un Trakya'nın Nomad

"Bolu Arkeoloji Müzesi'nden Gladyatör Kalkanı Kabartmalı eser. Eser üzerindeki yazıtta Rahip Secundus'un anıtı teke tek dövüşen gladyatörler için diktiği yazmaktadır. Devam eden satırlarda ise dört gün sürecek oyunların programı yer almaktadır. MS 2. yy.

kabilesinden olduğu, Romalılara esir düşmüş ve bir köle olarak gladyatör okuluna satıldığı bilinmektedir. Karakteristik özelliklerinden bahseden Plutarkhos onun cesur, güçlü, akıllı ve insancıl olduğunu, bir Trakyalıdan ziyade Yunanlıya benzediğini belirtir.

Crassus düşmanını hafife almadı.

MÖ 73'te başlayan ilk isyanda 80 gladyatör *ludus*tan (gladyatör okulu) kaçmış, kaçarken yanlarına silah alamadıkları için de askeri birliklere saldırıp silahlarına el koymuşlardı. İsyan ve sonrasında Vezüv Yanardağ'ının yakınında Romalılara karşı kazanılan zaferden ele geçen ganimet silahlar köle ordusu arasında paylaştırılmıştı. İki yıl içerisinde beş Roma ordusu yenilgiye uğratılmış, 80 kişiden oluşan isyancı sayısı zamanla Roma siyasi düzeninin ezdiği köleler ve özgürlük arayışındaki insanların katılımı ile 120.000 kişilik dev bir orduya dönüşmüştü. Bu kadar kişinin çok kısa sürede Spartacus yanında yer alması hem onun liderlik vasfı hem de Roma ordusuna karşı almış olduğu başarılar sebebiyle olmalıdır.

Başlangıçta çok fazla önemsenmeyen isyan ve bu isyana katılanlar Güney İtalya'da büyük bir yağmalama gerçekleştirmişti. Özellikle yağmalama olayından sonra isyan önemsenmeye başlanmış ve M. Licinius Crassus (MÖ 115-53) isyanın bastırılması için görevlendirilmişti. Crassus kendisinden önce bu iş için görevlendirilen iki konsülün yaptığı hatayı tekrarlamadı. Düşmanını hafife almadı. Gerçek amacı vatan toprağına geri dönmek olan ve bunu gerçekleştiremeyen Spartacus ve beraberindeki orduyu Güney İtalya'daki Bruttium'da yenilgiye uğrattı. İspanya'dan dönen Büyük Pompeius'un da desteği ile kaçan köleler yakalanmış ve yaklaşık 4.000 kişi -bazı kaynaklarda 6.000- Roma'dan Capua'ya giden yol üzerinde çarmıha gerilmiştir. Toplamda ise 100.000 üzerinde kölenin öldürüldüğü düşünülmektedir. Savaş sonrasında Spartacus'un cesedi bulunamamış, ancak cesurca savaştığı, bir gladyatöre yakışır biçimde, gerçek bir ordu komutanı gibi öldüğü söylenir.

Spartacus'u yenilgiye uğratan Crassus'un akıbetinin hiç de iyi olmadığı aşikârdır. MÖ 53 yılında Romalılar Parthlara karşı ağır bir hezimete uğramıştı. Ordunun başında bulunan Crassus'un başı ve eli kesilerek Parth kralına teslim edilmişti. O sırada oğlunun düğününü yapan Parth Kralı davetlilerin eğlenmesi için Euripides'in *Bakkhalar* oyununu izlettiriyordu. Gösteride yer alan oyuncular Pentheus'un kafası için söylenen

dizeleri Crassus'un kesilmiş kafasına uyarlamış, davetlileri oldukça eğlendirmişlerdi. Belki de sonu iyi bitmemiş ve pek çok kölenin ölümü ile sonuçlanmış isyanın ilahi tecellisi bu şekilde sonuçlanmıştı.

Roma İmparatorluğu'nu derinden sarsmış bu isyan günümüzde dahi etkisini devam ettirmektedir. Orta Çağ'dan günümüze devam eden sınıf mücadelelerinde dahi Spartacus ismi dile getirilmiş ve örnek olarak sunulmuştur. Bir orduya liderlik etmek, zaferler kazanmak sadece askeri bir başarı olabilir ve zamanla unutulabilir. Ancak liderin düşünsel ya da faal etkileri belli bir felsefi yaklaşıma sahipse yaşanılan olaylar ya da fikirler asla ölmemektedir. Belki de Marx'ın Spartacus'u antik *proletarya*nın (emekçi sınıfı) gerçek temsilcisi olarak tanımlaması da işte bu nedenledir.

Vahşetin İzleri Anadolu'da: Küçük Asya'da Gladyatörler

İçerisinde kan ve vahşeti barındıran, sadece eğlence amaçlı düzenlenen ama dövüşenlerin öldürüldüğü bir oyunu insanların sevmesi ya da bundan zevk alması mümkün müdür? Dahası bir insan/toplum neden vahşeti kanıksar? Anadolu halkları kendi kültürüne ve alışkanlıklarına tamamen yabancı olan bu oyunu neden sevdi? Bu sorular yazılması gereken ve üzerine düşünülmesi gereken en önemli konuların başında gelir. *Agon* adı verilen ve içerisinde müzik, tiyatro, dans, söylev gibi sanatsal temalar barındıran şenlikler Küçük Asya-Anadolu halklarının en önemli eğlence aracıydı ve gladyatör oyunları Anadolu halklarına oldukça yabancıydı. MÖ 133 yılında Pergamon Krallığı'nın vasiyet yoluyla Roma'ya bağlanması, dahası Roma'nın Anadolu'ya egemenliği ile beraber kültürel bir değişim süreci de başlamış olur.

Resmi kayıtlara göre Anadolu'da vahşetin izlerine ilk kez Efes antik kentinde, bazı araştırmacılara göre ise daha erken bir süreçte Antiokheia'da rastlanır. İlk gladyatör gösterileri MÖ 71/70 yılında Ephesos antik kentinde düzenlenmiştir. Ancak, arkeolojik materyaller incelendiğinde Anadolu'da ancak MS 3. yüzyıla gelindiğinde gladyatörlerle ilgili verilerin arttığı görülür. Kibyra'daki gladyatör frizleri ve ayrıca Side'deki onurlandırma anıtları bu dönemi yansıtan oldukça önemli eserlerdir. Ele geçen pek çok mezar steli de yine daha çok MS 3. yüzyıla tarihlendirilir. Bu örnekler Batı Eyaletlerle karşılaştırıldığında gladyatör oyunlarının Anadolu'da daha geç bir dönemde benimsendiğini kanıtlar. Bahsi edilen geç dönem Anadolu halklarının Romanizasyon süreci sonunda Roma materyal kültürüne alıştığı MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başıdır.

Gladyatör oyunlarının sevilmesinin ve yaygınlaşmasının temel sebebi olarak, yukarıda da kısaca söz edilen, Romanizasyon (Küçük Asya/Anadolu halklarının Roma kültürüne adaptasyonu) ve İmparator Kültü gösterilebilir. Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asia'sında gladyatör oyunlarının düzenlenmesinden sorumlu kişiler imparator kültü rahip ve rahibeleri olan *arkhiereus/arkhieria*lardır. Rahipler kentlerde gladyatör oyunlarını imparatorun bir *dorea*sı (hediye) olarak düzenlerdi. Örneğin Side antik kentinden ele geçmiş bir onurlandırma anıtı üzerindeki yazıttan imparator kültü baş rahibesi Modesta'nın hem kenti onurlandırdığı hem de imparator adına gladyatör oyunları düzenlediği anlaşılmıştır. Romanizasyon'un sebep ve sonuç ilişkisiyle yayılan imparator kültü ve beraberinde yaygınlaşan gladyatör oyunlarına bazen karşı çıkılmıştır. Bunun sebebi oyunların ahlaki olmadığının düşünülmesi nedeniyledir.

Side antik kentinde tiyatro önünden ele geçmiş, MS 2. yüzyıl sonuna tarihlenen, üzerinde provocator sınıfı gladyatörlerin mücadelesinin betimlendiği eser. Eser üzerindeki yazıtta kent eliti bir imparator kültü rahibesinin Side'ye gladyatör oyunları bahşettiği yazmaktadır. @A.Yurtsever

Eldeki epigrafik ve arkeolojik belgeler incelendiğinde Ephesos, Halikarnassos, Stratonikeia, Aphrodisias, Kibyra, Aizanoi gibi kentlerde pek çok gladyatör dövüşü sahnelendiği bilinmektedir. Bununla beraber tiyatro, *stadion* gibi yapılarda gladyatör dövüşlerinin sahnelenebilmesi için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Aphrodisias ve Perge *stadion*larında *sphendone* (yarım daire biçimli uç kısım) önündeki *stadion* zemini oturma basamakları ile yükseltilmiştir. Side'de ise tiyatroya ait orkestrayı çevreleyen duvarlar yükseltilerek oyunlar esnasında seyircilere herhangi bir zarar gelmesinin önüne geçilmiştir. Bu örnekler Anadolu'da gladyatör oyunlarının yeni yapılar inşa etmek yerine var olan yapılara küçük eklemeler yapılarak sahnelendiğini gösterir. Bu tarz düzenlemeler Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asia kentlerinin pek çoğunda görülür. Dahası oyunlar yöneticiler için de oldukça önemlidir, çünkü Roma iktidarının buyruğu altında-

ki halkların itaat etmesini kolaylaştıran unsur imparatorun bahşettiği gladyatör gösterileridir.

Oyunların Sonu

Gladyatör oyunlarının kanlı bir vahşet mi yoksa bir spor mu olduğu konusunda hüküm vermek kolay değildir. Bu konu antikçağda da tartışılmıştır ve hâlâ tartışılmaktadır. Oyunlarda insanların cezalandırılması için hiçbir eğitim almadan arenaya sürülmesi ve çoğu kez hayvanların önüne vahşice sürülmeleri Antik Çağ yazarları tarafından da eleştirilmiştir. Gladyatör oyunlarını genel olarak bir spor gibi tanımlamak doğru olmamakla birlikte onu *oyun* kelimesi ile tanımlamak da yanlış olmalıdır. Çünkü sonu ölümle biten bir müsabakayı oyun olarak tanımlamanın ne kadar doğru olduğu tartışılabilir? Özellikle de bir mahkûmun ya da esirin insanların gözleri önünde birbiri ile dövüştürülmesi ya da vahşi hayvanlarla dövüştürülmesi bir oyunun çok daha ötesinde, tanımlaması oldukça güç bir durumdur.

Seneca bir mahkûmun *bestiarius* olarak gösteriye katılmaktansa pis bir sopayı zorla gırtlağına sokarak, başka bir mahkûmun ise kafasını sanki uyuklarken düşmüş gibi aniden yere eğip, at arabasının tekerleğine sokarak intihar ettiğini söyler. Bu kanlı gösterilerin halkı nasıl uyuşturduğunu ise Iuvenalis şu sözler ile anlatır: *Roma halkı bütünüyle miskinleşti. Bir zamanlar iktidar, yüksek memurluk ve askerlik peşinde olan halkın artık bugün aptalca iki isteği var; ekmek ve sirk.* Bunun yanında antik Yunan yazarlarından Dion Khrysostomos, *Orationes adlı* eserinde özellikle Atinalıları, Akropolis'in eteklerinde, bir zamanlar tragedyalar oynanan Dionysos Tiyatrosu'nda, gladyatör dövüşleri esnasında insan kanı akıtılmasına katlandıkları için kınamaktadır.

Oyunların Hıristiyanlık inancı ile beraber önemini kaybetmeye başlaması ve daha sonra yasaklanması aslında bir tesadüf değildir. Çünkü, Hıristiyanlık inancı hümanist bir inançtır ve bu tür kanlı cezalandırmalara ve eğlencelere karşı çıkmaktadır. MS 1 Ekim 325 yılında imparator Constantinus yayınladığı ferman ile ağır suçluların arenalarda cezalandırılmasını yasaklamış ve bunun yerine suçluların devlete ait maden ocaklarında çalıştırılmasını emretmişti. MS 380 yılında Hıristiyanlık Roma'nın resmi dini olmuştur. Dolayısıyla; gladyatörler, onlarla ilgilenenlerin ve bu oyunu düzenleyenlerin kilise kurallarına göre vaftiz için uygun olmadıkları bildirilmişti. MS 399 yılında kilisenin isteği ile oyunlar yasaklamış, ancak bu yasağın oyunlara ilgiyi azaltmadığı görülmüştür. MS 404 yılında Rahip Telemakhus arenada insanlara oyunlara katılmamaları için konuşma yaparken taşlanarak öldürüldü. Yine bu tarihte imparator Honorius, Telemakhus örneğini vererek oyunları kınadı ve arenaları kapattı. Bu tarihten itibaren oyunlara ilgi oldukça azaldı. Nihayetinde oyunların tamamı ile yasaklanması ve son bulması MS 681 yılında gerçekleşmiştir.

Jean-Léon Gérôme'un "The Christian Martyrs' Last Prayer" adlı tablosu (1863). Tabloda arenada hayvanlara yem edilen Hıristiyan Azizler betimlenmiştir. @Walter Art Museum, Baltimore.

Arş. Gör. Adem YURTSEVER
ayurtsever@anadolu.edu.tr
Anadolu Üniv. Yunus Emre Kampüsü
Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Seçilmiş Kaynakça

Burrell, B., *Neokoroi – Greek Cities and Roman Empire*, Brill, 2004.
Futrell, A., *The Roman Games: Historical Sources in Translation*, Wiley-Blackwell, 2006.
Grant, M., *Gladiators*, Penguin Books: England, 1967.
Köhne, E., & Ewigleben, C., *Gladiators and Caesars: The Power Of Spectacle In Ancient Rome*. California, 2000.
Malay, H., & Sılay, H., *Antik Devirde Gladyatörler*. İstanbul, 1991.
Mann, C., Gladiators in the Greek East: A Case Study in Romanization. *The International Journal of The History of Sport, 26 (2)*, 272-297., 2009.
Meijer F., *Gladyatörler: Tarihin En Ölümcül Sporu*, New York, 2004
Nossov, K., *Gladiator: Rome's Bloody Spectacle*, Osprey Publishing, 2009.
Polat-Öğüt, S., *Principatus Dönemi Küçük Asya'sında Gösteriler.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006.
Robert L., *Les Gladiateurs dans l'Orient Grec*, Amsterdam, 1971.
Schiavone, A., *Spartacus*, Harvard, 2013.
Shadrake, S., *The World of the Gladiator*, Stroud: Tempus, 2005.
Suet.Iul.= C. Suetonius Tranquillus, *De Vita Duodecim Caesarum* (G. Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*, çev. F. Telatar-G.Özaktürk), Ankara, 2008.
Uzunaslan A., *Gladyatörler: Arenanın Tutsak Savaşçıları*, Ankara, 2010.